

Olsztyn, 31 grudnia 2022 r.

dr hab. Aneta Łyżwa
Katedra Kryminologii i Kryminalistyki
Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

Mając na uwadze decyzję Rady Instytutu Nauk Prawnych KUL JP II z 24 października 2022 r. powołującą mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej Pani mgr Małgorzaty Sztolf pt. „Zbrodnia ludobójstwa w międzynarodowym i polskim prawie karnym”, której promotorem jest dr hab. Krzysztof Wiak, prof. KUL, poniżej przedstawiam recenzję, o której mowa.

I. Wybór problemu naukowego

Pani mgr Małgorzata Sztolf podjęła się ważnego i ambitnego zagadnienia, jakim jest zbrodnie ludobójstwa, co uczyniła przez pryzmat międzynarodowego i polskiego prawa karnego. Pomimo, że powyższa problematyka jest w swej istocie szeroka, wywód zawarty w pracy jest spójny i klarowny.

Wybór tematu należy ocenić jako trafny i w pełni uzasadniony, zwłaszcza w obliczu ciągłej aktualności zjawiska. Co prawda w literaturze karnistycznej, w tym polskiej, jest wiele opracowań poświęconych rzeczonemu zagadnieniu, ale z uwagi na ewoluującą wykładnię znamion zbrodni ludobójstwa w orzecznictwie trybunałów karnych, problem wciąż wymaga naukowych dociekań i każdy głos w toczącej się żywo na ten temat dyskusji, wymaga docenienia. Ponadto wciąż brakuje wysokiej jakości monograficznych opracowań w tym przedmiocie, a zatem nie do przecenienia są prace dotyczące tej problematyki. Na szczególną aprobatę zasługują opracowania traktujące tę materię komparatystycznie, a mianowicie w odniesieniu do norm prawa międzynarodowego. Takie ujęcie zagadnienia pozwala bowiem na ocenę stanu implementacji na grunt polskiego prawa karnego stosownych norm prawa międzynarodowego oraz ciągłe odkrywanie obszarów prawnych wymagających nowelizacji. Doktorantka sprawnie prezentuje koncepcje teoretyczno-prawne

Aneta Łyżwa

wybranych obszarów prawa międzynarodowego oraz problemy jurysdykcyjne, wykazując luki w polskim systemie prawnym i w odpowiednich miejscach zgłaszając postulaty *de lege ferenda*.

Powyżej wskazane argumenty bezsprzecznie przemawiają za potrzebą dalszych, pogłębionych opracowań zagadnienia, o którym mowa.

II. Cel rozprawy doktorskiej

Głównym celem badawczym, jaki obrała Autorka, było „ustalenie znaczenia pojęcia ludobójstwa na tle prawa międzynarodowego oraz aktualnego zakresu, w jakim polski ustawodawca jest zobowiązany do jego kryminalizacji”. Badanie to posłużyło do weryfikacji hipotezy (którą Doktorantka we wstępie nieopatrznie nazwała „tezą”), że „działalność międzynarodowych trybunałów *ad hoc* w sposób istotny wpłynęła na wykładnię znamion zbrodni ludobójstwa, mając równocześnie wpływ na utworzenie i kształt trybunałów umiędzynarodowionych oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego”. Tak postawiona hipoteza badawcza zakładała holistyczne ujęcie zagadnienia i wymagała wysokich umiejętności w zakresie oceny funkcjonowania trybunałów karnych.

Kolejnym celem rozprawy było udowodnienie, że „transpozycja zobowiązań prawnomiędzynarodowych w zakresie karalności ludobójstwa, co do zasady, jest zrealizowana prawidłowo i polskie prawo karne zapewnia skuteczną ochronę przed jego przejawami, jednak nadal konieczne jest usunięcie luk prawnych”. Tym samym Doktorantka sformułowała *de facto* kolejną ogólną hipotezę badawczą, do której potwierdzenia dążyła poprzez drobiazgową analizę krajowych konstrukcji prawno-karnych.

Pewien niedosyt budzi jednak, że tak szeroko zakreślony obszar badawczy nie został doprecyzowany przez określenie szczegółowych problemów (pytań badawczych), choć zarzut ten w niczym nie umniejsza poprawnie sformułowanym i ambitnie obranym kierunkom badań Doktorantki.

Amela Tyżwa

III. Metodologia badawcza, zakres badań i dobór źródeł

W recenzowanej dysertacji Doktorantka zastosowała metodologię badawczą właściwą dla nauk prawnych. Zasadniczo wykorzystowała Ona metodę dogmatyczną obejmującą analizę norm prawa polskiego, wybranych przepisów prawa międzynarodowego, kluczowego dorobku judykatury oraz piśmiennictwa czołowych przedstawicieli doktryny. Rozprawa opiera się na: 73 dokumentach międzynarodowych, 63 rezolucjach i innych dokumentach Organizacji Narodów Zjednoczonych, 2 aktach prawa Unii Europejskiej, jednym akcie prawa Rady Europy, 62 orzeczeniach i innych dokumentach trybunałów, w tym Międzynarodowego Trybunału Karnego, 16 ustawach krajowych, wielu judykatach krajowych, licznych ustawach prawa zagranicznego oraz 214 pozycjach literatury. Praca przygotowana została zatem na solidnej podstawie bibliograficznej. Podkreślenia wymaga, że w rozprawie wykorzystano odpowiednią literaturę zagraniczną, a z uwagi na jej wielość, dokonano w tym zakresie trafnego, arbitralnego wyboru. Dobór poszczególnych pozycji źródłowych świadczy o skrupulatnym podejściu Autorki do realizacji obranego celu badawczego. Co więcej, lektura recenzowanej dysertacji prowadzi do wniosku, że Doktorantka porusza się w zgromadzonym materiale bibliograficznym ze swobodą, wykazując pełne zrozumienie tytułowego zagadnienia. Zatem dobór źródeł zasługuje na aprobatę, choć rozważenia wymaga, czy rozprawy nie warto było wzbogacić pracami niepublikowanymi, a dostępnymi w repozytoriach czy bibliotekach uniwersyteckich – np. pracami doktorskimi. Pozwoliłoby to po części ustalić stan badań nad zjawiskiem ludobójstwa w Polsce (Duś Jarosław, Śledztwa w sprawach ludobójstwa na Polakach w województwie łwowskim w latach 1939-1945. Analiza kryminalistyczna i karnoprosesowa, Uniwersytet Łódzki 2018 r.; Maciej Mazurkiewicz, Od pogwałcenia praw i zwyczajów wojennych do ludobójstwa. Niemieckie zbrodnie na Polakach (1939-1945). Studium historyczno-prawne, Toruń 2018; Iwanek Tomasz, Zbrodnie ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości w prawie międzynarodowym, Uniwersytet Śląski w Katowicach, itp.).

Ponadto, w części poświęconej zjawisku terroryzmu (rozdz. V), warto było przytoczyć poglądy wybitnych znawców tego zagadnienia, tj. Waldemara Zubrzyckiego

Aneta Łyżwa

(np. *Tak zwany terroryzm*, Szczytno 2017, i in.) i Kuby Jałoszyńskiego (np. *Współczesne zagrożenia terroryzmem*, Szczytno 2013, i in.).

Jak we wstępie twierdzi Autorka, prezentowana praca doktorska „stanowi studium z zakresu prawa karnego materialnego, zarówno krajowego, jak i międzynarodowego”, w dużej mierze bez dogłębnej analizy, m.in. kwestii kryminologicznych, a mianowicie tych, które „wykraczają poza przyjęte w rozprawie ramy”. Tymczasem w oparciu o powszechnie dostępne źródła, dokonuje Ona studiów przypadków najpoważniejszych przejawów ludobójstwa w historii ludzkości oraz spraw karnych prowadzonych przed trybunałami. Analiz tych nie można określić innym przymiotnikiem, niż kryminologiczne. Dysertacja dotyczy zatem, w wielu fragmentach, aspektów kryminologicznych i nie można zgodzić się ze stwierdzeniem, że stanowi ona jedynie „studium z zakresu prawa karnego”. Jej zakres jest zdecydowanie szerszy.

IV. Język rozprawy i jej redakcja

Rozprawa doktorska napisana została poprawnym, klarownym językiem. Autorka z dużą swobodą posługuje się językiem prawniczym. Podkreślenia wymaga rzetelna redakcja tego opracowania oraz jego staranna korekta. Nie można pominąć, że szczególną dbałość Doktorantka wykazała o formę przypisów.

V. Struktura, treść rozprawy i ocena wniosków

Rozprawa ma czytelny i usystematyzowany, miejscami trójstopniowy układ treści. Złożona jest z pięciu rozdziałów, z których każdy wieńczy wnioski. Doktorantka prezentuje rys historyczny zjawiska ludobójstwa, dokonuje drobiazgowej deskrypcji tego pojęcia, następnie przechodzi do omówienia działalności międzynarodowych trybunałów karnych (analizując przypadki ludobójstwa na świecie), po czym dokonuje analizy znamion ludobójstwa na gruncie polskiego Kodeksu karnego. Rozważania kończy porównaniem istoty przedmiotowego czynu do zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych i terroryzmu. Tym samym przedmiot badań Autorki został zakreślony szeroko, obejmując prawnokarne zagadnienia prawa międzynarodowego, jak i krajowe regulacje, a ponadto liczne zagadnienia kryminologiczne.

Ameta Tyra

W rozdziale pierwszym recenzowanej pracy doktorskiej przedstawiono, w sposób interesujący, rys historyczny problemu ludobójstwa, wychodząc od czasów Starożytności, aż po czasy współczesne. W tej części opracowania przybliżono m.in. wybrane przypadki ludobójstwa w XX wieku, w tym narodu ormiańskiego, a w czasie II wojny światowej - żydowskiego i cygańskiego. Poruszone zostało też zagadnienie tzw. „rzezi wołyńskiej” i co należy podkreślić - w oparciu o wiarygodne materiały źródłowe, określające te liczne zbrodnie jako „*genocidium atrox*”. Autorka dokonała też deskrypcji najbardziej bulwersujących przypadków ludobójstwa czasów współczesnych, o których dowiedziała się opinia publiczna. Rozważania zaprezentowane w tej części rozprawy wiążą trafne wnioski, w tym, że w skali globalnej „mechanizmy ludobójstwa we wszystkich kręgach cywilizacyjnych są podobne” i wyróżnia je złożoność oraz wieloetapowość.

Rozdział drugi rozpoczyna wyjaśnienie genezy pojęcia „ludobójstwo”, ze szczególną uwagą skierowaną na definicję zaproponowaną przez Rafała Lemkina, jak również na działalność tego myśliciela w obszarze tworzenia międzynarodowych mechanizmów regulujących postępowanie w przypadku ujawnienia tej zbrodni, a także stworzenia uniwersalnych zasad służących rozwiązaniom prewencyjnym. Doktorantka omawia też w zarysie rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ 95 (I) oraz 96 (I) z 11 grudnia 1946 r., po czym przechodzi do drobiazgowego zaprezentowania istoty zasad norymberskich oraz ich wpływu na rozwój i kształt międzynarodowego prawa karnego. W dalszej części rozdziału porusza ona założenia konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, wychodząc od jej projektów, aż po ostateczny kształt dokumentu. Przy tej okazji Autorka prowadzi rozważania na temat zamiaru, jakim kieruje się sprawca zbrodni ludobójstwa, a mianowicie *dolus directus coloratus*. Niestety wyciąga niewłaściwy wniosek, że zamiar ten oznacza, iż „mając powyższe na uwadze, zbrodni ludobójstwa nie można popełnić nieumyślnie” (s. 54), prawdopodobnie myląc instytucję nieumyślności (wyłączoną w przypadku każdej zbrodni) z *dolus eventualis*. Jednakże zważywszy na dojrzałość wywodów prowadzonych w dalszej części dysertacji, błąd ten wydaje się być oczywistą omyłką pisarską.

W kolejnym fragmencie rozdziału drugiego Doktorantka odnosi się do treści Art. II konwencji o ludobójstwie, w zakresie elementów składowych zamiaru sprawcy

Anna Tyżo

ludobójstwa, między innymi słusznie zauważając, że przedmiotowy dokument zawiera szersze zakresowo uregulowania, niż zaproponowane przez R. Lemkina, co nie skutkuje zawężającą wykładnią pojęcia ludobójstwa. W tej części pracy przybliżone zostały pieczołowicie wszystkie fundamentalne unormowania konwencji, o której mowa. Kolejną umową międzynarodową, nad którą z uwagą pochyła się Autorka, jest konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec najcięższych zbrodni. Rozdział podsumowują zasługujące na aprobatę wnioski. W ślad za przedstawicielami doktryny Doktorantka zwraca uwagę na niedoskonałości definicji ludobójstwa w prawie międzynarodowym, które obnaża praktyka orzecznicza trybunałów. Podnosi Ona trafnie, że katalog przedmiotowy grup chronionych jest zbyt wąski, nieunormowana została kwestia odpowiedzialności sprawcy za zaniechanie, jak również nierozstrzygnięty został aspekt ludobójstwa kulturowego zwanego „*etnocydem*”.

Trzeci rozdział poświęcono problematyce ludobójstwa w dokumentach międzynarodowych trybunałów karnych *ad hoc*, trybunałów umiędzynarodowionych oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego. Jest to najobszerniejsza część dysertacji, bowiem licząca 88 stron. W tym rozdziale Doktorantka podjęła się ukazania ewolucji, jaką w praktyce przeszła wykładania zbrodni ludobójstwa, na skutek działalności trybunałów, o których mowa. Naukowe wywody rozpoczynają się od genezy utworzenia Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii i towarzyszących temu procesowi kontrowersji. Po czym Autorka, z właściwą sobie dokładnością, omawia zasady działania i poszczególne kompetencje trybunału. Następnie przechodzi do przybliżenia wybranych spraw karnych toczących się przed tym organem i profesjonalnie dokonuje kryminologicznych studiów przypadków. Kolejnym trybunałem nad którym pochyliła się Doktorantka, jest Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy. Charakterystyka tego organu i toczących się przed nim spraw, została oparta na wcześniej przyjętym przez Nią schemacie. Dużą uwagę Autorka skupiła w tym miejscu na problemie ludobójstwa grupy etnicznej Tutsi.

Kolejnym zagadnieniem, poruszonym w rozdziale trzecim rozprawy doktorskiej, są zasady funkcjonowania trybunałów umiędzynarodowionych, obejmujących Specjalny Trybunał dla Sierra Leone, Specjalny Trybunał dla Libanu, Nadzwyczajne Izby w Sądach Kambodżańskich, Specjalne Panele w Timorze Wschodnim, Panele

Aneta Tyżma

umiędzynarodowane w Kosowie oraz Izbę ds. Zbrodni Wojennych w Bośni i Hercegowinie. Zasady te Doktorantka omówiła w sposób zadowolający. W tej części pracy pochyliła się również nad wybranymi przypadkami postępowań karnych prowadzonych przez te organy.

W ostatnim fragmencie trzeciego rozdziału Autorka przybliżyła Międzynarodowy Trybunał Karny.

W ramach przedmiotowej analizy spraw karnych toczących się przed trybunałami, Doktorantka udowodniła prawdziwość postawionej hipotezy, że „działalność międzynarodowych trybunałów *ad hoc* w sposób istotny wpłynęła na wykładnię znamion zbrodni ludobójstwa, mając równocześnie wpływ na utworzenie i kształt trybunałów umiędzynarodowionych oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego”, przy okazji ukazując wiele praktycznych problemów z subsumpcją stanów faktycznych, w tym z zakresem odpowiedzialności karnej sprawców za formy stadialne lub zjawiskowe rzeczony zbrodni. W tej części dysertacji Autorka ujawniła ponadto dogłębne zrozumienie istoty tytułowego zagadnienia oraz odwagę w formułowaniu naukowych wniosków. Należy się z Nią zgodzić, że „Działalność trybunałów *ad hoc*, trybunałów mieszanych oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego miało i bez wątpienia będzie mieć w przyszłości znaczący wpływ na rozwój pojęcia ludobójstwa”. Nie ulega też wątpliwości, że problemem jest brak definicji legalnej „grupy” i niemożność jej stworzenia, co faktycznie oznacza, iż musi ona być rozważana *in casu*. Na aprobatę zasługuje ponadto postulat poszerzenia w prawie międzynarodowym zakresu przedmiotowego tego pojęcia.

Rozdział IV dysertacji Autorka dedykowała analizie znamion art. 118 k.k., przez pryzmat poprawności recepcji ratyfikowanego przez Polskę prawa międzynarodowego, tj. konwencji o ludobójstwie i Statutu Rzymskiego. Celem Jej badań była między innymi ocena, czy obecnie obowiązujące przepisy penalizujące zbrodnię ludobójstwa są spójne. Rozważania w tej materii poprzedza rys historyczny, w ramach którego Doktorantka wyjaśnia genezę wprowadzenia do Kodeksu karnego norm prawnych, o których mowa. W dalszej części tego rozdziału dokonuje szczegółowej deskrypcji poszczególnych znamion przedmiotowego przestępstwa. Między innymi zwraca uwagę, że choć normatywna definicja ludobójstwa ma charakter stabilny, to jednak wśród

Aneta Tyżwa

przedstawicielei doktryny określenie przedmiotu ochrony nie jest jednolite. W tym miejscu Autorka prezentuje toczącą się w tym zakresie naukową debatę, zajmując w niej własne stanowisko i zgłaszając odpowiednie postulaty prawotwórcze. Z dużą uwagą zostały też opisane, w tej części rozprawy, formy stadialne i zjawiskowe ludobójstwa. Nie pozostawiono też poza naukowym zainteresowaniem problematyki wymiaru kary za rzeczoną zbrodnię. Uwadze Doktorantki nie umknęły także ostatnie działania nowelizujące Kodeks karny, w chwili przygotowywania pracy doktorskiej będące na etapie projektu rządowego. Przedmiotowa nowelizacja objęła podwyższenie sankcji za poszczególne typy ludobójstwa i generalnie zmodyfikowany katalog kar, o czym Autorka nadmieniała.

Omawiany IV rozdział został opatrzony wnioskami, które po części zostały wyciągnięte w oparciu o przeprowadzoną analizę stosownych poglądów przedstawicielei doktryny, w tym zaproponowanych przez nich postulatów prawotwórczych, a także orzecznictwa trybunałów karnych. Doktorantka dokonała sprawnego uporządkowania tego dorobku, lecz także zawarła własne przemyślenia w tym obszarze. W tej części dysertacji osiągnięto drugi z głównych jej celów, a mianowicie udowodniono, że „transpozycja zobowiązań prawnomiędzynarodowych w zakresie karalności ludobójstwa, co do zasady, jest zrealizowana prawidłowo i polskie prawo karne zapewnia skuteczną ochronę przed jego przejawami, jednak nadal konieczne jest usunięcie luk prawnych”. Luki te Autorka trafnie wskazała. Szczególną uwagę zwróciła Ona na pominięcie, zarówno w konwencji o ludobójstwie, jak i przez polskiego prawodawcę, problemu popełniania przestępstw seksualnych z zamiarem właściwym dla ludobójstwa. Doktorantka postuluje konieczność legislacyjnego rozwiązania tej kwestii.

Pracę doktorską zamyka rozdział traktujący o innych, wybranych zbrodniach wojennych i zjawisku terroryzmu. Autorka dokonuje opisu fenomenu zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych sięgając do dokumentów prawa międzynarodowego, w tym do statutów trybunałów międzynarodowych. Ciekawe są też rozważania na temat zjawiska terroryzmu. Całość kończą prawidłowo wyciągnięte wnioski.

Ametla Tyzua

Wydaje się, że słabą stroną recenzowanej rozprawy jest, iż nie przeprowadzono w jej ramach własnych badań pierwotnych. Oparto się jedynie na dostępnych powszechnie źródłach wtórnych, przede wszystkim z wykorzystaniem, w toku ich przeglądu, metody dogmatycznej. Chociaż z drugiej strony, zważywszy na obrany temat pracy, sięgnięcie do materiałów pierwotnych byłoby w praktyce trudnym zadaniem. Nie mniej jednak Doktorantka zaprezentowała oryginalne ujęcie tematu. W ramach swych badań wyciągnęła prawidłowe wnioski i niekiedy zaproponowała postulaty stosownych zmian. Jej naukowe dywagacje, co do zasady, cechuje prawidłowość argumentacji i spójność wywodów myślowych. Podkreślenia wymaga, że w ramach recenzowanej dysertacji Autorka dokonała sprawnej syntezy poglądów przedstawicieli doktryny w obszarze eksplorowanego tematu oraz trafnego podsumowania węzłowych tez trybunałów. Jej praca stanowi logiczny i ciągły dyskurs naukowy.

Warto rozważyć opublikowanie przedmiotowej rozprawy doktorskiej.

VI. Konkluzja

Po zapoznaniu się z rozprawą doktorską Pani mgr Małgorzaty Sztolf pt. „Zbrodnia ludobójstwa w międzynarodowym i polskim prawie karnym”, napisanej pod kierunkiem naukowym dr. hab. Krzysztofa Wiaka, prof. KUL JP II, stwierdzam, że stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie nauk prawnych, jak również umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Powyższe oznacza, że przedmiotowa dysertacja spełnia wszystkie wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 nr 65 poz. 595 ze zm.) i tym samym może ona stanowić podstawę do przeprowadzenia dalszych czynności w przewodzie doktorskim oraz do nadania stopnia naukowego doktora nauk prawnych w zakresie prawa. Na tej podstawie wnioskuję o przyjęcie rozprawy doktorskiej Pani Małgorzaty Sztolf pt. „Zbrodnia ludobójstwa w międzynarodowym i polskim prawie karnym” oraz rekomenduję dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Aneta Łysie